

OSMANLI DEFİN MERASİMLERİNDE OTAĞ KURMA GELENEĞİ

TURGAY YAZAR*

Son yıllarda çeşitlenerek artan Osmanlı araştırmaları, şimdiye kadar ele alınmamış pek çok konuyu gündeme getirmeye başlamıştır. Osmanlı dönemi defin merasimleri de son yıllarda gündeme gelen konulardan biridir. Defin merasimleri semiyotik bir sistem içerisinde ele alınabilecek dini, örfi ve siyasi yönleri olan birçok uygulamayı bünyesinde toplamaktadır. Bu uygulamalardan biri de sultanların naaşları veya mezarları üzerine otağ kurulmasıdır¹.

Osmanlı tarih kaynaklarında sultan naaşı üzerine otağ kurulduğuna dair ilk bilgi, I. Murad'ın 1398 yılındaki Kosova Savaşı'nda şehit edilmesiyle ilgili anlatılarda geçer.

*Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, turgayyazar@yahoo.com

¹ Mezar veya naaş üzerine otağ kurulması Osmanlı sultanları için düzenlenen defin merasimlerinin önemli bir parçası olsa da bu konuyu tek başına ele alan bir araştırma tespit edilememiştir. Osmanlı defin merasimlerini ele alan genel çalışmaların bir kısmında ise konu gündeme getirilmiş olmakla birlikte üzerinde yeterince durulmamış ve kapsamlı bir değerlendirme yapılmamıştır. Bk. Nicolas Vatin-Gilles Veinstein, "Les obsèques des sultans ottomans de Mehmed II à Ahmed I" (1481-1616)", *Les Ottomans et la mort: permanences et mutations*, ed: Gilles Veinstein, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, s. 207-244; *Le Séraïl ébranlé Essai sur les morts, dépositions et événements des sultans ottomans (XIV-XIXe siècle)*, Fayard, Paris 2003, s. 427-430; "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri (1481-1616)", *Osmanlılar ve Ölümler*, yay. haz. Gilles Veinstein, çev. Ela Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 253-298; Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 89-137; Edhem Eldem, *İstanbul'da Ölümler Osmanlı İslam Kültüründe Ölümler ve Ritüelleri*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2005, s. 80-113. Yukarıda belirtilen çalışmaların yanı sıra II. Mahmud ve sonrasındaki sultanların ölüm ve defin merasimleri ile ilgili bir yüksek lisans tezini de burada belirtmek gerekir. Bk. Servet Yanatma, "The Deaths and Funeral Ceremonies of Ottoman Sultans (From Sultan Mahmud II to Sultan Vahideddin)", Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Lisansüstü Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Türklerin İslam öncesi defin geleneklerini ele alan bazı araştırmalarda da konuya değinilmiştir. Bk. Nejat Diyarbakırlı, *Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri*", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan, 28/1-2(1992), s. 53-62; Yaşar Çoruhlu, "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbe Geçiş", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, 18-20 Aralık 1998, AKSM-İstanbul*, İstanbul 1999, s. 47-63; Turgay Yazar, "Çadır-Bark-Türbe", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, 18-20 Aralık 1998, AKSM-İstanbul*, İstanbul 1999, s. 418-431.

Anlatılara göre, savaş meydanında şehit olan sultanın naaşı üzerine hemen bir otağ kurulmuştur. Bu olayı nakleden Enveri² (öl. 1465 sonrası) “*Şah üzere anda çadır kurdular*”, Âşık Paşazade³ (öl. 1484 sonrası), “*hemen padişahın üzerine çadır kurdular*” ve Mehmed Neşri⁴ (öl. 1520) ise “*Tizcek, Han üzerine çadır tutub*” şeklinde ifade etmişlerdir. Sultanın naaşının tahnit edilerek iç organlarının gömüldüğü bu otağ daha sonra kaldırılmış ve yerine sultanın makam türbesi inşa edilmiştir⁵.

Mezarı üzerine otağ kurulduğuna dair bilğimiz olan ilk sultan ise I. Selim'dir. Celâl-zâde'nin⁶ (öl. 1567) verdiği bilgiye göre 1520'de Edirne'ye giderken Çorlu'da ölen sultanın naaşı İstanbul'a getirilmiş, Edirne Kapısı'nda arabadan çıkarılarak tabuta konulmuş, cenaze namazı Fatih Camii'nde kıldıktan sonra inşa ettirmekte olduğu caminin mihrabı önüne defnedilerek üzerine otağ kurulmuştur.

“Vakt-i zuhrda idi merhûm cennet-mekân ve firdevs-âşiyânın na'ş-ı rahmet-nakşları dahi gelüb, hazret-i Hudâvendigâr-'âlem-sitân süvar olub, Edirne kapısı mukâbelesinde vâki' olan püşte üzerinde istikbâl eylediler. Ol mahalde cism-i şerifleri 'arabdan çıkarılub, taht-ı tabuta konulub, erbâb-ı tevhid-i temcid ve müezzinân-ı sa'âdet-nüvid âvâze-i rahmet-endâzelerini ayyukâ çıkarub, 'âmme-i mü'minin ve gürûh-ı muvahhidin du'â-yı hayr ile fâtiha-i fahiya kır'at iderlerdi. Câmî'-i sa'âdet-nişân Hazret-i Sultân Muhammed Hân-ı cennet âşiyândan namâz-ı şerifleri kılınub, derûn-i Kostantınıyye'de olan cibâl-i rahmet-iştîmâlden Mirzâ Sarâyı dimekle ma'rûf bir câ-yı bülend ve makâm-ı sâmi ve ercümend var idi, ki cümle emkineden fâyık ve a'lâ, ve mecmû'-i mesâkin-i müsliminden bülend-ü bâlâdır, ol makâm-ı mübârek ve sa'âdet-mend türbe-i 'ulyâları için ihzâr olunub, zât-ı rahmet-makrûnları anda medfûn olub, üzerlerine utâk-ı rahmet-menzil kurlub, tilâvet-i Kur'ân-ı 'azim için hâfızlar ve hârisler ta'yin olunub, makâm-ı behişt-berin zuhur eyledi.”

I. Selim'in defin merasimi Solak-zâde (öl. 1657)⁷ tarafından da benzer şekilde anlatılmıştır:

“Vakt-i zuhurda merhum cennet mekân ve halled-âşiyân hazretlerinin naaşı rahmetleri dahi gelüb hazret-i Hudâvendigâr esb-süvar olup Edirne kapusu

² *Fatih Devri Kaynaklarından Düstürnâme-i Enveri, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1456)*, haz. Necdet Öztürk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 33/350.

³ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 125.

⁴ Mehmed Neşri, *Kütâb-ı Cihan-numâ Neşri Tarihi*, c. I, yay. F.R. Unat-M. A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 305.

⁵ Bk. Semavi Eyice, “Hudâvendigar Meşhedi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18(1998), s. 295-296.

⁶ Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, s. 221-222, 453.

⁷ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297 (1880), s. 423-424.

mukabelesinde vâki' olan pişe üzerinde istikbâl idüp ol mahalde cism-i şeriflerin arabadan çıkardılar ve tabuta koyub ashab-ı tevhid ve temcid ve müezzînân-ı saadet nüvid-i avâze-i rahmet endâzeleri ayyûka çıkarub cedleri Sultan Mehmed Han Gâzi hazretlerinin câmi'-i şerifine alub geldiler. Ve namazın anda kıldılar ve derûn-ı şehirde olan cibâl ve rahmet-iştimâlden Mirzâ Sarâyı dimekle ma'rûf bir âli câ-yı bülend makâm-ı sâmi aramgâhi ve kendülere neşimen-i ebedi olmak için ol makam-ı mübarek türbe-i ulyaları için ihzâr olunup zat-ı rahmet makrûnları anda defn olundu. Ve üzerlerine otak-ı âliye kurulup tilâveti Kur'ân-ı azîmü'ş-şan için hâfızlar ta'yin olunub kırk gün muhâfazadan sonra, hazret-i padişah peder-i saadet-intizâmıların merkadî civarında hukuk-ı ebeveti eda üzere bir âli câmi'-i cennet makam ve imaret-i güzîn-i hayır-encam yapturdılar.”

Mezarı üzerine otağ kurulduğunu bildiğimiz ikinci sultan I. Süleyman'dır. I. Süleyman 1566 yılında Zigetvar'da ölmüş, İstanbul'a getirilen naaşı Süleymaniye Camii haziresindeki otağ içerisinde hazırlanan mezarına defnedilmiştir. Saray Şehnamecisi Seyyid Lokman Aşurî tarafından yazılarak saray nakkaşhanesinde resimlenen ve I. Süleyman'ın son yıllarını anlatan 1579 tarihli *Zafernâme*'nin (*Tarih-i Sultan Süleyman*) 115b sayfasında sultanın naaşının Süleymaniye Camii haziresine getirilmesi ve mezarının hazırlanması resmedilmiştir (Resim 1)⁸.

Resim 1. *Zafernâme*, I. Süleyman'ın naaşının Süleymaniye Camii haziresine getirilmesi ve mezarının hazırlanması.

Resmin ön kısmında I. Süleyman'ın kırmızı desenli siyah bir Kâbe örtüsü yalın, baş tarafına sorguçlu büyük bir sarık yerleştirilmiş olan tabutu matem elbise-

⁸ Dublin Chester Beatty Kütüphanesi MS 413. Kullanılan resim Serpil Bağcı-Filiz Çağman-Günsel Renda ve Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, ed. Serpil Bağcı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 120'den alınmıştır.

leri giyinmiş ulema tarafından taşınmaktadır. Tabutun arkasında matem elbiseleri içinde, yanında ise şemle giyinmiş figürler bulunmaktadır. Cenaze alayının önünde Kanuni'nin birlikte gömülmeyi vasiyet ettiği söylenen çekmecesini taşıyan bir görevli vardır. Resmin sağında matem elbiseleri içinde ellerini başlarının iki yanına koyarak sultanın ölümüne feryat eden ağlayıcılar yer almaktadır. Resmin üst tarafında bir duvarla çevrelenmiş Süleymaniye Camii'nin haziresi görülmektedir. Hazirede Hürrem Sultan Türbesi'nin hemen yanına kurulmuş bir otağ içinde dört görevli tarafından sultanın mezarı hazırlanmaktadır. Resmin solunda mezarın hazırlanmasına nezaret eden ve elinde zira (arşın) tutan kişinin Mimar Sinan olduğu sanılmaktadır. -

Mezarı üzerine otağ kurulduğunu bildiğimiz üçüncü sultan II. Selim'dir. 1574 yılında Topkapı Sarayı'nda vefat eden II. Selim'in naaşı vezirler tarafından kaldırılmış, namazı kılındıktan sonra Ayasofya Camii avlusunda hazırlanan mezarına defnedilerek üzerine otağ kurulmuştur. Sultanın ölümünden sonra sarayda boğdurulan beş şehzadenin naaşları da cenaze namazları kılınarak babalarının mezarının bulunduğu otağ içerisinde defnedilmiştir. Sultanın ve şehzadelerin naaşlarının otağ içerisindeki mezarlara defnedilmesi Selânikî (öl. 1600)⁹ tarafından aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

“Namaz ve du'â-i Fâtiha'dan sonra sa'âdetlü Pâdişâh harem-i şerîfe teveccüh idüp, na'ş-ı şerîfi vüzerâ hazretleri kaldırup ve giriv ü feryâd ve âh u nâle vü zârî ile mele-i a'lâda olanları inledüp Sarây-ı Âmire'den taşra çıkdığı gibi âmme-i âlem bir vechile zârî vü efgân eyledilerki cenâzeyi bi'z-zarûre turgurdılar âhir yap yap ma'bed-i kadîm olan Ayasofya Câmi'-i şerîfinün haremî garb cânibinde olan sâha-i şerîfede merkad-i münevverleri kazılan mahalle getirilüp, kabr-i şerîf hâzır olunca otak kurlup, ulemâ ve sulehâ ve meşâyih etrâfını alup, tesbih u tehlike meşgûl oldılar. Rahmetü'llâhi aleyh.”

“Şehzâdelerün cenâzeleri çıkdığıdur.

Ba'dehû içerüden kapucular kethüdâsı gelüp vüzerâ ve erkân-ı devleti tekrâr Bab-ı Hümâyûn'dan içerü alup, gidüp beş nefer şehzâdelerün tabutların kaldırup; pâdişâh-ı merhumün namazı kılındığı yerde namazları kılınup kezâlik taşra, halk-ı âleme çıkardılar. Allâh ta'âlâ -celle zikruhû- ol gün İstanbul halkınun feryâd u figânın, melâ'ike-i arş-ı azîme dinledüp, zî-rûh olanlara hikmet ü ibretin müşâhede itdürdi. Bu hâlet üzere ma'sûmların tabutların âh u nâleler ve zikr ü tesbihler ile merhûm ve mağfurun-lehün na'ş-ı şerîfi olduğu çadra getürdiler. İki neferin bir tarafa ve üç neferin berü tarafa koyup ol gice ulemâ ve sulehâ tilâvet-i Kur'an-ı azîm eylediler.”

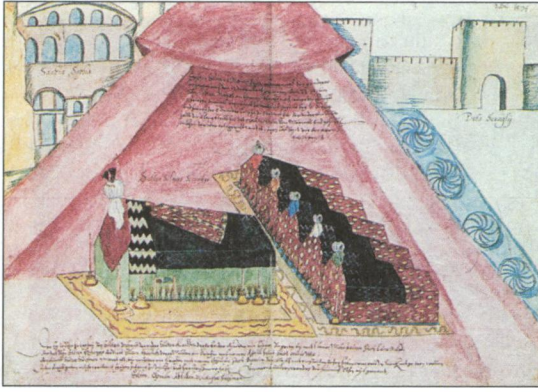
Şehzâdelerün defn olunduklarıdur.

Rûz-i penç-şenbih ramazân-ı şerîfün dokuzuncu günüdür, altı aded merâkîd-ı şerîfe ile hâzırlanup ve beş nefer şehzâdelerün kabirleri mükemmel olunup, merhûm ve mağfurun-lehün ayağı ucuna defn olındılar.”

⁹Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989, s. 101-102.

Bu tarihlerde Avusturya elçilik heyetinin vaizi olarak İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach¹⁰ Ayasofya Camii haziresindeki otağı ve içerisindeki sandukaları görmüştür. Gerlach'ın anlatısına göre sultanın sırma ipliklerle dokunmuş örtülerle kaplı sandukasının üzerine sırma işlemeli bir kumaş yayılmıştır. Sandukanın başucunda tüylerle süslü bir sarık vardır. Ayakucuna öldürülen şehzadelerin küçük sandukaları dizilmiştir. Üzerlerine örtüler serilen sandukaların üstüne şehzadelerin giysileri ve altın kuşakları yerleştirilmiştir. Her bir sandukanın başucunda güzel tüylerle bezenmiş birer sarık ile siyah ve beyaz sırma ipliklerle dokunmuş birer mendil bulunmaktadır. Sandukaların etrafı iri taneli boncuk dizisi ile çevrilidir. Otağın içerisi cam vazolara konulan çiçekler ve güllerle süslenmiş, sultanın sandukasının önüne iki büyük mum yerleştirilmiştir. Sandukaların etrafında oturan din adamları ölenler için dua ve ilahiler okumakta, gelip geçen ahali ise otağın dışında yere çömelerek dua etmektedir.

Selânikî ve Gerlach'ın verdiği bilgiler aynı dönemden günümüze ulaşan bir resimle de doğrulanır. *Freshfield Albümü* olarak bilinen 1574 tarihli albümde II. Selim ve boğdurulan beş şehzadesinin sandukalarının konulduğu otağı gösteren bir resim bulunmaktadır (Resim 2)¹¹.

Resim 2. *Freshfield Albümü*, Ayasofya Camii avlusundaki II. Selim ve şehzadelerinin mezarları üzerine kurulan otağ.

Resimde II. Selim'in sandukası önde, şehzadelerin sandukaları ise II. Selim'in sandukasının ayakucuna dizilmiştir. Baş taraflarında sarıkları bulunan sandukalar yere serilen halılar üzerine yerleştirilmiştir. Sandukaların üzerine Kâbe örtüleri ve kıymetli kumaşlar yayılmış, etraflarına ise kandiller konulmuştur.

¹⁰ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, c. I, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 169.

¹¹ Cambridge Üniversitesi, Trinity Koleji Kütüphanesi, MS. 0.17.2, y. 21. Kullanılan resim Diyarbekirli, a.g.e., res. 18'den alınmıştır.

Mezarı üzerine otağ kurulduğunu bildiğimiz dördüncü sultan III. Murad'dır. 1595 yılında Topkapı Sarayı'nda vefat eden sultanın naaşı burada yıkanıp kefenlendikten sonra namazı kılınmış, Ayasofya Camii haziresinde hazırlanan mezarına defnedilerek üzerine otağ kurulmuştur. III. Murad'ın defin merasimi ve mezarı üzerine kurulan otağ Hasan Bey-zâde (öl. 1636)¹² tarafından aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

“[Pâdişâh-ı hilâfet-penâh, kalkup, içerü gidüp, vâlid-i mâcidinün na‘ş-ı rahmet-nakşı levâzımını ber-vech-i cemil, itmâm u tekmil itdürdükten sonra,] ba ‘id-i asrda, merhûm-ı merkûmun cenâzesi dahi çıkup, Sarây-ı hümâyûn fezâsında, namâzı müftî imâmeti ile kılınup, [kendüler, Harem-i muhterem’e gidup,] Ayasofya kurbında, ta‘yîn eyledükleri gülzârda, [hafır u] ihzâr olınan mezârında, defin ihtiyâr olındı...

[Cenâze-i mezbûreyi kaldurup, gülzâr-ı mezârına iletdiler ve serî’an, defin eylediler ve üstüne otak-ı gerdûn-kıyâm kurup, hâzır olan fukarâ‘-i enâmı it‘âm ve hatemât-ı kelâm-ı Melik-i Allâm itmekle, rûh-ı pür-fütûhlarını vâsıl-ı nesim-i dârü’s-selâm eylediler] ve ol evân-ı kıyâmet-nişânda, Sarây-ı hümâyûn’da [Şâh-ı âli-şânun birâderleri olan] ontokuz nefer şehzâde, bilâ-cürm ü istihkâk, şühedâ zümresine ilhâk olup; lâkin na‘ş-ı rahmet-nakşları ol gün, çıkarılmağa mecâl olmayup, gurûb, karîb olmağla, zamân, katı teng olup, techizlerinde direng iktizâ eylemeğün, irtese günde, ale’s-sabâh, çıkarılıp,

Ki ân zamân nebüved der reh-i du‘â perde (953)

ol şühedâ‘-i ma‘sumin-i mazlûmîn] namâzları fezâ‘-i Dîvan’da Müftî’l-müslimîn imâmeti ile edâ olup, ataları Pâdişâh-ı merkûm-ı merhûmun ayağı ucunda, defin olındılar. [Ol günde, fukarâ vü eytâma it‘âm-ı ta‘âm ve bezl-i sadakât u in‘âm ve rûh-ı pür-fütûhları için, kurrâ vü huffâz-ı enâm, hatemât-ı kelâm-ı Mecid-i Allâm idüp, mevâlî-i izâm ile du‘âya kıyâm itdiler.]”

III. Murad'ın defin merasimi ve mezarı hakkında Hasan Bey-zâde'nin yanı sıra bu yıllarda Venedik Cumhuriyeti İstanbul Büyükelçisi olan Marco Venier'in Venedik devlet başkanı ve senatosuna gönderdiği bir rapordan da bilgi alınmaktadır¹³. Büyükelçinin gönderdiği rapora göre III. Murad'ın naaşı Ayasofya Camii haziresine kurulan büyük ve görkemli bir askeri çadırın içerisinde hazırlanan mezarına defnedilmiştir. Cenaze merasiminden sonra sarayda boğdurulan ondokuz şehzadenin tabutları da ertesi gün defnedilmek üzere çadıra getirilmiş ve babalarının mezarının çevresine yerleştirilmiştir.

Mezarı üzerine otağ kurulduğunu bildiğimiz beşinci sultan III. Mehmed'dir. Hasan Bey-zâde¹⁴ ve Solak-zâde'nin¹⁵ verdiği bilgilere göre 1603 yılında Topkapı Sarayı'nda vefat eden sultanın naaşı burada yıkanıp kefenlendikten sonra namazı kılınmış, Ayasofya Camii avlusunda II. Selim Türbesi'nin yanında hazırlanan mezarına defnedilerek me-

¹² Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, c. III, haz. Şevki Nezih Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 430-431, 433-434.

¹³ H. G. Rosedale, *Queen Elizabeth and the Levant Company A Diplomatic and Literary Episode of the Establishment of our Trade with Turkey*, Oxford University Press, London 1904, s. 39.

¹⁴ Hasan Bey-zâde, *a.g.e.*, s. 805-807.

¹⁵ Solak-zâde, *a.g.e.*, s. 684.

zarı üzerine otağ kurulmuştur. Hasan Bey-zâde III. Mehmed'in defin merasimiyle ilgili bilgi verirken mezarı üzerine otağ kurulduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Emr-i techiz ü tekfin, itmâma irüşüp, [mukarrebân u havâşî olan ağayân-ı tavâşî,] tâbût-ı rahmet-men'ût [-ı Sultânı götürüp, Bâb-ı sa'âdet-me'âb'dan taşra çıkardıklarında,] cesedleri göründüğü gibi, [vüzerâ'-i saff-ârâ,] seğürdüp omuzlarına alup, meydân-ı Divân'da, nasb eyledükleri kürsî-i refî'-i felek-nişâna vaz' eylediler. [Pâdişâh-ı İslâm dahi, ol makâmda, hazır olup,] Müftî-i asra namâzın kaldurdılar. Pâdişâh-ı cedid, içeriye gidüp, cenâzeyi ekâbir, götürüp, Sultân Selim-i halim-türbesi bâğçesinde, hafır u ihzâr eyledikleri mezâr-ı pür envârına iletüp, defin eylediler. [Mustafa Paşa-hânkâhî şeyhi Şeyh Hasan, levâzım-ı telkîni edâ vü karin eyledükten sonra, kabir] üzerine otak-ı âli-nitâk kurulup, huffâz u kurrâ, tilâvet-i Kur'ân-ı kerim'e meşgul oldılar ve ruh-ı pür-fütûhü için, ta'âm tabh olnup, fukarâ-i enâm, it'âm olındılar.”

III. Mehmed'in defin merasimi Solak-zâde tarafından da anlatılmıştır.

Vüzera ve ulema şemle getirub başlarına sardılar ve sairleri birer siyah çember bağlayarak müftî-i zaman ve erkân-ı bâb-ı saade yanında dizilub durdular. Merhum Sultan Mehmed Hanın naaş-ı rahmet-nakşî çıkmasına mütevakıf oldular. Emr-i techiz ve tekfin itmama erişüb tabut-ı cesedleri göründüğü gibi vüzera seğürdüb ve omuzlarına alub meydân-ı divanda iskemle üzerine koyub müftî-i asır Mustafa Efendiye namazın kaldırdılar. Padişah-ı cedid gerü içeriye gidüp cenazeyi götürüb Sultan Selim-i Halim türbesi bahçesinde hafır ve ihzar eyledikleri mezâr-ı pür-enverlerine defin eylediler. Ve üzerine otak-ı âli nitâk kurulub huffâz ve kurrâ tilâvete meşgul oldular. Ve ruh-ı pür futuhu için taamlar tabh olunub fukara-yı enâm it'âm olundular”.

Mezarı üzerine otağ kurulduğunu tespit ettiğimiz son sultan II. Mahmud'dur. 1839 yılında kız kardeşi Esmâ Sultan'ın Çamlıca'daki köşkünde vefat eden II. Mahmud'un naaşı Topkapı Sarayı'na getirilmiş, burada yıkanıp kefenlendikten sonra cenaze namazı kılınmış, büyük bir kalabalık eşliğinde defin yeri olarak belirlediği Esmâ Sultan'ın Divanyolu'ndaki sarayının bahçesine defnedilerek¹⁶ mezarı üzerine otağ kurulmuştur. II. Mahmud'un mezarı üzerine kurulan otağı sultanın mezarını ziyaret eden Alman subay Helmuth von Moltke görmüştür. Moltke¹⁷ II. Mahmud'un mezarı ve üzerindeki otağ hakkında aşağıdaki bilgiyi vermektedir:

“Marmara deniziyle liman arasında ve Nuruosmaniye camii yakınındaki bir sırta, yerküresinin başka hiçbir yerinde böyle zengin bir tarzda bir araya gelmemiş kasabalar, denizler, dağlar, adalar, saraylar ve donanmaların genel panoraması seyredilir; bir zamanlar Sultan Mahmut, orada gömülmek istediğini söylemiş. Tabutunu işte buraya getirmişler; üzerine bir çadır kurulmuş, türbe de şimdi bu çadırın üzerinde kubbelenecek, çünkü müteveffa hükümdarın kemiklerinin bir kere daha rahatsız edilmemesi lazım. Huzur ve sükûn içinde yatsınlar.”

¹⁶ II. Mahmud'un cenaze merasimi için bk. Ahmet Lütfi Efendi, *Va'kanüvis Ahmed Lütfi Tarihi*, c. 6-7-8, haz. Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 1006-1007; Ali Akyıldız, “Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü,” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 4(2001), s. 68-70.

¹⁷ Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s. 277.

Osmanlı tarihleri ve seyahatnamelerde sultan mezarlarının yanı sıra şehzade naaşları ve şehit mezarları üzerine de otağ kurulduğunu gösteren bilgiler vardır. Şehzade naaşı üzerine otağ kurulduğunu dair bilgi Şehzade Mustafa'nın öldürülmesiyle ilgili anlatılarda geçmektedir. Anlatılara göre Şehzade Mustafa 1553 yılındaki İran seferi sırasında Konya Ereğli'si civarındaki Aktepe adlı bir menzilde konaklayan babası I. Süleyman'ın elini öpmek üzere ordugâha gelmiş, kendisini karşılayan bir saray çavuşu tarafından otağ-ı hümayûna kadar götürülmüş, içeri girer girmez cellatlar tarafından kementle boğulmuştur¹⁸.

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi Seyid Lokman tarafından yazılan ve I. Süleyman'ın hünelerinin konu edildiği 1589 tarihli *Hünernâme*'nin¹⁹ ikinci cildinde hem anlatılmış hem de resimlenmiştir. *Hünernâme*'ye göre, öldürülen şehzade şehit naaşlarında olduğu gibi giyindiği beyaz kaftanı kefen kabul edilerek kapı önüne çıkarılıp uzatılmış ve üzerine otağ kurulmuştur (Resim3).

Resim 3. *Hünernâme*, Şehzade Mustafa'nın boğularak öldürülmesi ve teşhiri.

Üst kısmına “*Merhum Sultan Mustafa'nın emr-i Hakk'a itaati ahvalidir*” yazılı olan resmin sağ üst köşesinde perdeden yapılan bir çit (zukak) içindeki otağında beyaz bir kaftan giyinmiş olarak oturan Sultan Süleyman, karşısında duran bir görevlinin işaret ettiği art arda dizilmiş dört cellâda bakmaktadır. Sultanın hemen arkasında has odalı iki ağa bulunmaktadır. Padişahın otağını ordugâhtan ayıran çitin dışında ise boğdurulan şehzade ve naaşı üzerine kurulan otağ resmedilmiştir. Şehzadenin üzerinde beyaz

¹⁸ Bk. Şerafettin Turan, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Taht Kağaları*, Bilgi Yayınları, Ankara 1997, s. 37-39.

¹⁹ Seyid Lokman, *Hünernâme, cild-i sâni*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1524, v. 168b, 169a-b.

bir kaftan bulunmaktadır. Başı açık olan şehzadenin sorguçlu sarığı yanı başındadır. Otağın hemen yanında ellerinde sopalarıyla iki görevli şehzadenin naaşına nezaret etmektedir. Az ileride ise şehzadenin başları vurdurulan iki adamı, Şahbey ve Rıdvan Bey gelişigüzel bir şekilde yatmaktadır (Resim 3).

Şehit mezarları üzerine otağ kurulduğuna dair bilgi ise Evliya Çelebi'nin (öl. 1684?) *Seyahatnâme*'si ile Silâhdar'ın (öl. 1723) *Nusretnâme*'sinde verilmiştir. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre²⁰; 1663 yılındaki Uyvar seferi sırasında Estergon'da meydana gelen Çiğerdelen Muhasarası'nda şehit olan askerlerin naaşları toplanarak bir mezara defnedilmiş, üzerine otağ kurulup üç gün üç gece *Kur'an* okutulmuştur.

“Bu kissa-i pür-hisseden Sadrı'zam hissedâr ve haberdâr olunca hemân ale's-sabâh cemî'i şehedâlarımızın na'ş-e-i münevverelerin sahrâ-yı Çiğerdelen'de buldurup cümle Üstürgon tarafına getirdüp serâperde-i Berhayâ kurbunda Süleymân Hân depesi zeylinde bir hafri-i azîm kazdırup cümle bin altmış aded şehidânın henüz bir gün bir geceden berü kanları revân olarak Ordu Monlası Ünsi Efendi cenâze-i şehidân-ı gâ'ibân namâzına muktedâ olup iki kerre yüz bin aded guzât-ı mevahhidîn şehidân namâzına bir kümeden hâzır olup {namâz-ı şehidân kılınup} cümle şühedâyı biri biri üzre balık istifi gibi yığup defn etdiler.”

Ve bu şehid üzre haymeler kurulup cümle Üstürgon ulemâları üç gün üç gece tilâvet-i Kur'an etmeğe me'mur olup Sadrı'zamdandan ulemâlara ihsân[u] in'âmlar oldu”

Silâhdar'ın *Nusretnâme*'de²¹ verdiği bilgiye göre ise 1695 yılında Logoş (Lugoş/Lugos) Kalesi'nin fethi sırasında şehit olan Şahin Mehmed Paşa, Arnavud Mehmed Paşa ve Siroto Hüseyin Bey'in naaşları Sultan II. Mustafa'nın (1695-1703) kendi otağı içerisinde hazırlattığı kabirlere defnedilmiştir.

“Şevketlü Padişah, askerlerin maneviyatını yükseltmek ve onları savaşa teşvik için Vezir Şahin Mehmed Paşa, Arnavud Mehmed Paşa ve Siroto Hüseyin Bey'in cenazelerini Otağ-ı hümâyuna getirerek, yüzlerini açtırıp her birine ayrı ayrı duâlarda bulunarak, şehidlerin ruhlarını şâd ettikten sonra, Âdil Köşkü önünde İçhalkı ile birlikte cenaze namazlarını kıldı. Şahin Mehmed Paşa ile Hüsrev Bey fikh kitaplarında yazılı olduğu şekilde, kanlı gömlekleri ile otağ içinde hazırlanan kabirlerine defnedildiler. Mahmud Paşa ise ölmeden önce dünya kelamı ettiği için cenazesi usulüyle yıkandıktan sonra gömüldü. Bu üç şehid yan yana toprağa konulduktan sonra mezarları toprak ile yulaf örtülerek belirsiz bir hale getirildi. Padişahımız bunlar hakkında «Gerçi düşman ordusu- nu perişan ettim amma, ne çare ki Mahmudumla Şahinimden ayrıldım» diye- rek duyduğu üzüntüyü belirtmişti.”

²⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 187.

²¹ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, c. I, sad. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1962, s. 95.

Yukarıda sunulan örnekler Osmanlı defin merasimlerinde sultanlar, şehzadeler ve şehit mezarları üzerine otağ kurulmasının yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. Bu uygulamanın doğru olarak anlaşılması için konunun hem Türklerin İslam öncesi defin gelenekleri, hem de İslami defin kuralları ve uygulamaları açısından değerlendirilmesi gerekir.

İslam öncesi Türk defin merasimlerinde²² naaşın çadıra konulduğuna dair ilk bilgi Batı Hunları hakını Attila'nın 453 yılında yapılan cenaze merasimiyle ilgili anlatılarda geçmektedir. Got tarihçisi Jordanes'in²³ nakline göre defin merasimi sırasında Attila'nın naaşı ordugâhının ortasına kurulan ipek bir çadırda²⁴ tabuta konulmuştur. Hun seçkinleri atları ile çadırın çevresinde dolaşırken yası yöneten yaşlılar tarafından Attila'nın hayatta iken yaptığı işler anlatılmış ve ağıtlar söylenmiştir. Yasa katılan erkekler saçlarını kesmişler ve yüzlerini çizerek derin yaralar açmışlardır.

Batı Hunlarında 5. yüzyılda tespit edilen bu geleneğin Asya'da yaşayan diğer Hun boyları veya topluluklarında da olması kuvvetle muhtemeldir²⁵. Çin yıllıklarında yer alan Göktürk defin merasimleriyle ilgili anlatılar bu ihtimali doğrulamaktadır. Yıllıklarda verilen bilgiye göre Göktürkler ölülerini merasim için kurulan bir çadırın içine koymakta, ailesi ve akrabaları ölüye kurban sunmakta, at ile çadırın çevresini dolaşarak yüzlerini bıçakla kesmekte, böylece kan ve yaşın birlikte aktığı bu merasim yedi defa tekrarlanmaktadır²⁶.

Elimizdeki bilgilere göre bu gelenek sadece Türklerle de sınırlı değildir. Pencikent'teki II Numaralı Tapınak'ın güney duvarındaki 7-8. yüzyıllara tarihlenen Sogd dönemine ait bir duvar resminde yas merasimi tasvir edilmiştir. Resimde naaşın bir çadır içerisine konulduğu görülmektedir. Çadırın içerisinde ve çevresinde saçlarını ve yüzlerini kesip feryat ederek yas tutan figürler vardır (Resim 4)²⁷.

²² Türklerin İslam öncesi defin merasimleri için bk. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954, s. 176-200; Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 238-293; Edward Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, çev. Hafize Er, Pinhan Yayınları, İstanbul 2012, s. 92-278.

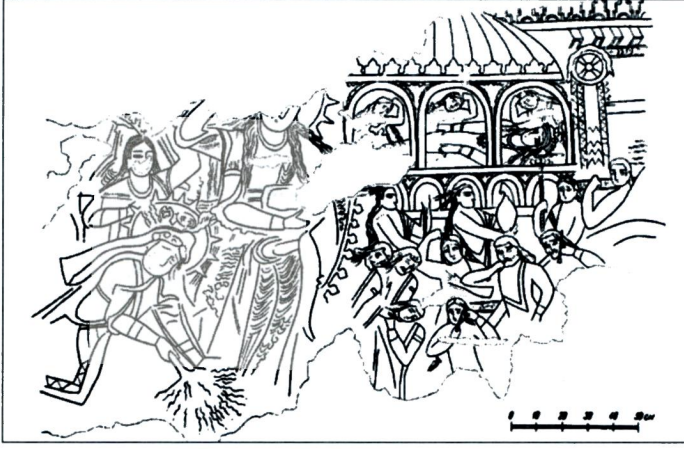
²³ Jordanes, *Romana et Getica. Monumenta Germaniae Historica: Auctores Antiquissimi*, ed. Theodor Mommsen, Berlin 1882, s. 124-125.

²⁴ Bu çadırın ölenin kendi çadırını yoksa naaş için kurulan ayrı bir çadır mı olduğu tartışmalı olmakla birlikte ölü için kurulan ayrı bir çadır olduğu kanaati daha yaygındır. Bk Roux, *a.g.e.*, s. 240; Tryjarski, *a.g.e.*, s. 188.

²⁵ Hun dönemi defin merasimleri için bk. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 91-92; İsmail Görkem, "Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 77(1992), s. 158-160.

²⁶ Göktürk defin merasimleri için bk. İnan, *a.g.e.*, s. 177-178; Köprülü, *a.g.e.*, s. 88-89; Ahmet Taşağul, *Göktürkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 98.

²⁷ Guitty Azarpay, *Sogdian Painting The Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Pres London 1981, s. 127.

Resim 4. Pencikent II. Tapınak'taki ölü çadırı tasviri

Benzer bir geleneğin Moğollarda da varlığı bilinmektedir. *Gizli Tarih*'e göre Cengiz Han öldürttüğü Teb Tenggeri'nin naaşı üzerine çadır kurdurmuştur²⁸.

“...Çinggis-hahan, Teb-tenggeri'nin bel kemiği kırılmış vaziyette bir köşede, arabaların yanında yatmakta olduğunu görünce üzerine boz bir çadır kurdurdu ve: Buradan gideceğiz!,, diye emir verdi. Bunun üzerine burasını terk ederek başka yere göç ettiler.

Teb'in üzerine kurulmuş olan çadırın penceresi (bacası) kapatılmış, kapısı örtülmüş ve etrafına nöbetçiler konmuştu. Böyle olduğu halde, üçüncü gün şafak sökerken çadırın penceresi açıldı ve teb'in (vucudu da) kendiliğinden yükselerek kayboldu...”.

Anlaşıldığı kadarıyla başta Türkler olmak üzere Asya'da yaşayan pek çok toplumda ölü çadırı kurulması defin merasimlerinin önemli bir parçasıdır. Türklerin İslam öncesi defin uygulamaları hakkında bilgi veren kaynaklarda ölü çadırı kurulmasının nedenleri belirtilmese de bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Çadır bozkır halkları tarafından kutsal bir mesken olarak algılanmış²⁹ bu nedenle de her türlü ayin ve merasim çadırda veya çevresinde gerçekleştirilmiştir³⁰. Ölü çadırı sembolik değerinin yanı sıra defin için gerekli hazırlıkların yapıldığı bir mekân olarak da önem taşımak-

²⁸ Mangho-un Niuça Tobça'an (Yüan-Ch'ao Pi-shi), *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 167.

²⁹ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1 (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 43-44.

³⁰ Günümüz Kazak ve Kırgızlarında yurda yapılan sembolik göndermeler bu konunun önemini ortaya koyacak niteliktedir. Bk. Hélène Perin, “Kazaklarda ve Kırgızlarda Kara Üi Yurdu ve Yas Tutma (Çağdaş Etnografya Verilerine Göre)”, *Osmanlılar ve Ölümler*, yay. haz. Gilles Veinstein, çev. Ela Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 75-92.

tadır. Hun ve Göktürk defin merasimlerine ait anlatılara göre ölü çadırı içinde tahnit, kefenleme ve tabuta yerleştirme gibi işlemler yapılarak naaş defin için hazırlanmakta³¹ çevresinde ise ağtlar söylenmesi, saçların kesilmesi, yüzün çizilmesi ve kurban sunulması gibi yas adetleri gerçekleştirilmektedir³². Bu nedenlerle bozkır halkları için ölü çadırı hem sembolik hem de işlevsel bir mesken niteliğine sahiptir.

Konuya İslami defin kuralları ve uygulamaları açısından bakıldığında ise ilk olarak İslam dünyasında defin kuralları ve mezar yapılarının çok tartışılan konulardan biri olduğunu belirtmek gerekir. *Kur'ân*'da açık ve kesin bir hüküm olmadığı için defin kuralları ve mezarların yapısı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür³³. Ancak genel kabullere göre kabirlerin kireç ve benzeri malzemeler kullanılarak yapılması, yükseltilmesi, üzerine kubbeli bina yapılması ile taşına övücü ve kaderden şikâyet edici sözler yazılmasının yasak olduğunda ittifak edilmiş, hatta bazı ulema bunların haram olduğu sonucuna varmıştır³⁴.

Mezar üzerine çadır kurulmasında da benzer bir durum söz konusudur. Buhari tarafından nakledilen bir hadise göre, Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahman'ın (öl. 673) mezarı üzerine kurulu bulunan çadırı kaldırtmıştır "*İbn Umer (R) Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahmân'ın kabri üzerinde bir çadır gördü de: Ey oğul, bu çadırı sök, çünkü ölüyü kabrinde ancak kendi ameli gölgeles, dedi*"³⁵.

Ahmed bin Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan bir rivayete göre Ebû Hüreyre³⁶ (öl. 678) kabrinin üstüne çadır kurulmamasını vasiyet etmiştir. Ahmed bin Hanbel'in de³⁷ (öl. 855) mezarlar üzerine yünden dokunan bir tür çadır olan "fustat" kurulmasına karşı çıktığı ve oğlu İbrahim'e kendi mezarı üzerine çadır kurulmamasını söylediği rivayet edilmektedir³⁸.

Bazı hadis ve rivayetlerde mezarlar üzerine çadır kurulması men edilse de, ulema arasındaki farklı görüşler nedeniyle bu kısıtlamalara her zaman uyulmamıştır. İmam

³¹ Tryjarski, *a.g.e.*, 181-204.

³² Görkem, *a.g.m.*, s. 158-166; Tryjarski, *a.g.e.*, s 147-166.

³³ Youssef Raghep, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, c. I, ed. Jean-Louis Bacqué-Aksel Tibet, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 17-23.

³⁴ Hayreddin Karaman, "Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, c. I, ed. Jean-Louis Bacqué-Aksel Tibet, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 9.

³⁵ *Sahîh-i Buhari ve Tercemesi*, c. 3, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, s. 1283.

³⁶ Sahabe ve birçok hadisin ravisi olan Ebû Hüreyre için bk. M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10(1994), s. 160-167.

³⁷ Ahmed bin Hanbel, mezheb imamı, muhaddis ve fakihdir. Bk. M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2(1989), s. 75-80.

³⁸ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Lâüfî'z-Zebihî, *Sahîh-i Buhari Muhtasarı Tercid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, c. 4, çev. Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 452, 480.

Şafî (öl. 820), *el-Üm*'de³⁹ Mekke'de mezarlıklardaki kubbelerin yıkıldığını gördüğünü, ancak ulemadan hiç kimsenin bunları yasaklamadığını ifade etmiş, Ali el-Kârî de⁴⁰ (öl. 1014), tanınmış şeyh ve ulema kabirlerine insanların ziyaret ve dinlenmesi için kubbe kurulmasına selevin izin verdiğini belirtmiştir⁴¹.

Mezar üzerine çadır kurulup kurulmayacağı konusunda başlangıçta bir tartışma olsa da bu uygulamanın sonradan yasaklandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Abdullah İbn Abbas'ın⁴² (öl. 688) Ta'if'deki mescidinde bulunan kabri üzerine çadır (fustat) kurulmuş, fakat bu çadır daha sonra kaldırılmıştır. Buhari'den nakledildiğine göre Hazret-i Ali'nin torunu Hasan İbn-i Hasen'in (öl. 669) mezarı üzerine eşi Fatma Binti-i Hüseyin, Ümmü'l-Mü'minin Zeyneb Bint-i Cahş'ın (öl. 641) mezarı üzerine ise Hz. Ömer (öl. 644) tarafından bir kubbe⁴³ kurdurulmuş, ancak daha sonra bu kubbeler kaldırılmıştır⁴⁴.

Mezar üzerine çadır kurulması Memluk sultanlarının defin merasimlerinde de saptanmaktadır. Memlûkluk tarihçisi İbni Tagrıberdi'nin (öl. 1466) verdiği bilgiye göre Sultan Melik Zahir Berkuk'un (öl. 1399) mezarı üzerine çadır kurulmuştur⁴⁵.

“Emirler ve kadılar vasiyetine uygun cenaze namazını kıdıktan sonra nâşını omuzlarında taşıyarak yol kenarında bir yere, çevresi duvarlarla çevrilmemiş bir mezara Cuma namazından önce defnettiler. Ondandır önce hiçbir Mısır hükümdarı gündüz gömülmemiş ve mezarı üzerine bir çadır kurulmamıştır. Cenazesi defnedildikten sonra o çadırdaki günlerce Kur'an okunmuş, kalabalık halk kitlelerine yemekler verilmiş, birkaç gün boyunca devlet erkânı mezarı ziyarete gelmiş ve halk üzüntüye olmuştur.”

İslam dünyasında yukarıda bahsedilen rivayetler ve tarihçilerin verdiği bilgilerin yanı sıra mezarlar üzerine çadır kurulduğunu gösteren görsel kaynaklar da bulunmaktadır. Bunlardan biri 7. yüzyılda yaşamış bir Arap şairi olan Urvâ ibn Hizam'ın hikâyesine dayanan ve 11. yüzyılda Ayyuki tarafından Farsça yazılarak Gazneli Sultan Mahmud'a sunulan *Varka ve Gülşah* isimli bir aşk hikâyesidir. Bu hikâyenin 12. yüzyılın sonu veya 13. yüzyılın başlarına tarihlenen bir nüshasında bulunan Varka'yı aldatmak için yapılan Gülşah'ın sahte mezarı ve sözde yas tutan anne ve babası ile Şam hüküm-

³⁹ İmam Şafî'nin fıkıh konusundaki görüşlerini yanıtsan ve mezhebin ana kaynağı olan eseridir. Bk. Bilal Aybakan, “Şafî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38(2010), s. 230.

⁴⁰ Ali el-Kârî, tanınmış bir Hanefî fakihî, muhaddis, müfessir ve kıraat âlimidir. Bk. Ahmet Özel, “Ali el-Kârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2(1989), s. 403-405.

⁴¹ Zeynü'd-din Ahmed, *a.g.e.*, s. 481.

⁴² Hz Muhammed'in amcasının oğludur. 70 yaşlarında Taif'te ölmüş ve orada defnedilmiştir. Bk. İsmail L. Çakan-Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1(1988), s. 76-78.

⁴³ Metinlerde geçen *kubbe* lafzının kâğır kubbe olmadığı, İbn Esir'in (öl. 1233) kabirler üzerine kurulan kubbeleri “*çadırdan ma'mul kubbe*” olarak tanımlamasından anlaşılmaktadır. Bk. Zeynü'd-din Ahmed, *a.g.e.*, s. 481-482.

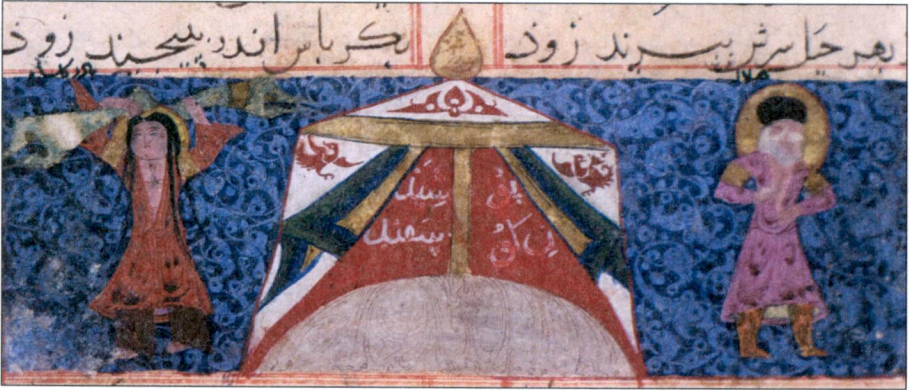
⁴⁴ Zeynü'd-din Ahmed, *a.g.e.*, s. 480; Abbas Danesvari, *Medieval Tomb Towers of Iran an Iconographical Study*, Mazada Publishers, Lexington, 1986, s. 10-11; Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 1252.

⁴⁵ İbni Tagrıberdi, *En-Nucûm'uz-Zâhire (Parıldayan Yıldızlar)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 313.

darının Varka ile Gülşah'ın mezarını ziyaret etmesini gösteren iki resimde de mezar üzerine çadır kurulmuştur (Resim 5-6)⁴⁶.

Resim 5. Varka ve Gülşah, Gülşah'ın sahte mezarı ve sözde yas tutan anne ve babası.

Resim 6. Varka ve Gülşah; Şam hükümdarının Varka ile Gülşah'ın mezarını ziyareti.

Mezar üzerine çadır kurulduğunu gösteren bir tasvir de Timurlu döneminde hazırlanmış 1444 tarihli Nizami'nin *Hams'e*'sinde bulunmaktadır⁴⁷. Yazmanın İskender'in tabutu başında ağıt yakılmasını gösteren resminde naaş çadır içerisinde hazırlanan bir mezara konulmuştur. Çadırın çevresinde elbiselerinin yakalarını yırtıp feryat ederek yas gösterileri yapan figürler vardır (Resim 7)⁴⁸.

⁴⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 481, v. 46a, 58b.

⁴⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 870, y. 304a. Bk. Serpil Bağcı, "İslam Toplularında Matemi Simgeleyen Renkler: Mavi, Mor ve Siyah", *Cimetiers et traditions funéraires dans le monde islamique Islâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, c. II, ed. Jean-Louis Bacqué-Aksel Tibet, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 164.

⁴⁸ Kullanılan resim Bağcı, "Mavi, Mor ve Siyah", *a.g.e.*, resim 4'ten alınmıştır.

Resim 7. Hamse, İskender'in tabutu başında ağıt yakılması.

Mezar üzerine çadır kurulmasını İslami ikonografi açısından da değerlendirmek gerekir. İkonografik olarak mezar üzerine düşürülen gölgenin sembolik bir cennet imgesi oluşturduğu, bunun da mezar üzerine kurulan bina veya çadır, ya da ağaç veya bitki dalları gibi gölge oluşturan farklı unsurlarla yapılabileceği ileri sürülmüştür⁴⁹. Yukarıda verilen hadiste de kaldırılması istenen çadırın mezar üzerine gölge yapması için kurulduğunun belirtilmesi bu bakımdan dikkate değerdir. Bazı surelerde⁵⁰ cennetlerin diğer özelliklerinin yanı sıra gölgelik bir yer olarak da tanımlanması, mezar üzerine düşürülen gölge ile cennet arasında sembolik bir ilişki olabileceğine delil oluşturacak niteliktedir.

Osmanlı sultanlarının mezarları üzerine otağ kurulmasında Türklerin İslam öncesi defin geleneklerinin mi, yoksa mezar üzerine düşürülen gölgeyle oluşturulan cen-

⁴⁹ Danesvari, *a.g.e.*, s. 9-17.

⁵⁰ Cennet hakkında bilgi veren sureler için bk. <http://www.diyaret.gov.tr/kuran/default.asp?mnct=36>

Nisa 57: İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.

Rad 35: Allah'a karşı gelmekten sakınanlara va'dolunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenlerin sonu ise ateştir.

İnsan 14: Üzerlerine cennetin gölgeleri sarkmış, cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yaklaştırlarak hazırlanmıştır.

Mürselât 41: Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölgeler içinde ve pınar başlarındadırlar.

Vâkı'a 28-34: (Onlar), dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir su başında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler.

Yâsîn 56: Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadır.

net imgesinin mi etkili olduğu tartışılması gereken bir konudur. Bu bağlamda hangi geleneğin daha etkili olduğunu anlamak veya en azından bir fikir vermesi açısından Osmanlı sultanlarının definlerindeki diğer uygulamalara bakmak yararlı olacaktır.

Osmanlı cenaze merasimleri incelendiğinde ağlama ve yanıp-yakılma⁵¹, matem elbisesi giyme⁵² sarık atma⁵³, başa toprak serpmeye⁵⁴, bedeni yaralama⁵⁵, saç kesme⁵⁶ ve çadır devirme⁵⁷ gibi yas göstergesi olan birçok davranış biçimi tespit edilmektedir⁵⁸. Bazı merasimlerde cenaze alayının önünde, ölen sultanın kuyrukları kesilen veya

⁵¹ Ağlama ve yanıp-yakılma bütün cenaze merasimlerinde tespit edilen genel bir yas gösterisidir. I. Murad'ın ölümünün duyulmasıyla çevredekiler feryatlar ve çığlıklarla gözlerinden kanlı yaşlar dökmüşlerdir. II. Murad'ın naşının taşınması sırasında çığlıklar ve inlemeler gök kubbeye yükselmiştir. II. Bayezid babası için ağlamış, yeniçeriler, saray kadınları ve halayıklar ağlayarak feryat etmişlerdir. I. Selim babası II. Bayezid için sel gibi gözyaşı dökmüş, I. Selim'in ölümünde solaklar feryat figan etmişlerdir. II. Selim'in defin merasimine katılanlar feryat etmiş ve çığlıklar atmıştır. III. Murad'ın naşının taşınması sırasında çığlıklar ve inlemeler gök kubbeye yükselmiştir. Bk. Vatın-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 254-257.

⁵² Matem elbisesi giyme yas gösterilerinin en önemli unsurlarından biridir. II. Mehmed'in ölümünde yeniçeriler sarık ve giysilerini çıkarıp bedenlerini kalın ve kaba abalarla, başlarını da siyah örtülerle örtmüşler, vezirler, ulema ve erkân siyah bürümcükler (örtüler) getirip başlarına dolamışlardır. II. Bayezid'in naaşı İstanbul'a getirildiğinde I. Selim ve devlet erkânı başlarına siyah sarık sarmışlardır. I. Selim'in ölümünde oğlu I. Süleyman giysilerini çıkarıp yas elbiseleri giymiştir. I. Süleyman'ın ölümünde solaklar börtüklerini çıkarıp başlarına peşkir dolamışlar, II. Selim ise siyah çuha giyip şemle takmıştır. III. Murad ve II. Mehmed babalarının cenaze merasiminde erkânıyla birlikte siyah elbise giyip siyah sarık ve şemle takmışlardır. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 55; Eşref Buharalı, "Türklerde Matem Alâmetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 65(1990), s. 154; Bağcı, a.g.m., s. 163-168; Ertuğ, a.g.e., s. 153-155; Vatın-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 260-264.

⁵³ I. Selim'in ölümünde bütün solaklar serpuşlarını yere fırlatmışlardır. Bk. Vatın-Veinstein, *Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri*, s. 258.

⁵⁴ II. Mehmed oğlu Mustafa'nın öldüğünü öğrenince başına toprak serpmiştir. II. Mehmed'in ölümünde yeniçeriler, II. Bayezid'in ölümünde ise sipahiler başlarını toza toprağa belemişlerdir. I. Süleyman'ın ölümünü haber alan yeniçeriler yüzlerini tevazu tozuna sürmüşlerdir. Bk. Vatın-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 258-259.

⁵⁵ II. Mehmed'in ölümüne yas tutan yeniçeriler göğüslerini yumruklayarak yanaklarını paralamışlar, saray kadınları ve halayıklar yüzlerini yırtmışlardır. II. Bayezid için sipahiler göğüslerini paralamışlardır. Bk. Vatın-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 255-264.

⁵⁶ II. Mehmed'in ölümüne yas tutan saray kadınları ve halayıklar saçlarını kesmişlerdir. Vatın-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 255-264; Eldem, a.g.e., s. 82-86.

⁵⁷ I. Selim'in ölümünde bütün çadırlar yıkılmıştır. Bk. Vatın-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 258.

⁵⁸ Bu tür yas gösterileri sadece Osmanlılara özgü olmayıp Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Memlûklular gibi diğer Türk devletlerinde de tespit edilmiştir. Sultan Tuğrul 1063 yılında ölünce emirler ve hacipler elbiselerini yırtmak istemişlerdir. Sultan Melikşah'ın oğlu Davud'un cenaze merasiminde Türkmenler saçlarını kesmişler ve atlarının alınlarını çizmişlerdir. Melikşah'ın ölüm haberi alınca Türkmenler atlarının kuyruklarını kesip, eyerlerini ters çevirip üstlerine kara örtüler sermişler, kadınlar saçlarını yolarak karalar giymişlerdir. İzzettin Keykavus'un yas merasiminde Alaeddin Keykubad ak atlas giymiş, beyleri ise elbiselerinin üzerine ak gaşyiler çekip börtüklerini ters giymişlerdir. Mevlana'nın cenaze merasimine katılanlar matem elbisesi giymişler, sarıklarını çıkarıp elbiselerini yırtmış ve saçlarını yolmuşlardır. Bk. Buharalı, a.g.m., s. 149-159; Görkem, a.g.m., s. 168-170; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri ve Tanzim Merasimleri" *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (2012), s. 29-41.

boyanan tersine eyerlenmiş atlarının bulunması⁵⁹, askerlerin yaylarını kırmaları, kırık yayların tabutun üzerine konulması, sultanın yayının ve kılıcının mezarının yanına bırakılması⁶⁰ gibi davranışlar Osmanlı döneminde azımsanmayacak kadar İslam öncesi defin adedi olduğunu göstermektedir⁶¹.

Osmanlı defin merasimlerinde saptanan bu adetler naaş veya mezar üzerine otağ kurulması uygulamasının da diğerleri gibi İslam öncesi defin gelenekleri ile ilişkili olabileceği kanaatini güçlendirmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Türklerin İslam öncesi defin merasimlerinde görülen birçok uygulama Osmanlı dönemine değin oluşan yeni sosyal şartlar içerisinde değişime uğramıştır. İslam öncesi dönemin ölü çadırlarını da bu bağlam içerisinde ele almak ve değerlendirmek gerekir.

İslam öncesi defin merasimlerinde ölü için kurulan çadırın temel işlevi defin öncesi uygulamalarla ilişkilidir. Ölü çadırlarının içerisinde tahnit, yıkama, kefenleme ve tabuta koyma gibi işlemler yapılarak naaş defin için hazırlanmakta, çevresinde ise yas gösterileri gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar bir bütünü parçaları olsa da ölü çadırlarının içerisinde gerçekleştirilen defin öncesi işlemler ile çevrelerinde gerçekleştirilen yas gösterileri birbirinden farklı nitelikte eylemlerdir. Bu ayrımı Osmanlı dönemindeki değişimin algılanması açısından da önem taşımaktadır.

Osmanlı döneminde sultanlar için ölü çadırı kurma uygulaması ünik bir durumdur. Özellikle seferde veya başkent dışında gerçekleşen sultan ölümlerinin gizlenmesi⁶² nedeniyle bu uygulamadan özellikle kaçınılmış, 1398 yılındaki Kosova Savaşı sırasında I. Murad için kurulan otağ⁶³ dışında sultanlar için ölü çadırı kurulduğuna dair bir bilgi de tespit edilememiştir. Sefer sırasında ölen sultanların definlerinde ölü çadırında

⁵⁹ II. Mehmed'in oğlu Mustafa'nın cenaze töreninde tersine eyerlenmiş ve kuyrukları boyanmış, II. Bayezid ve IV. Murad'ın cenaze merasiminde ise sultanın gazaya gittiği atları tersine eyerlenmiş olarak cenaze alayının önünde yürütmüştür. Bazı kaynaklar sahibinin ölümüne ağlıyormuş gibi gözlerinin yaşarmasını sağlamak için atların burunlarına biber atıldığını belirtmektedir. Bk. Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Rawzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfıkayn)*, c. II, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 943; Şehabettin Tekindağ, "Padişahlar İçin Tertiplenen Türk Usulü Cenaze", *Türk Kültürü*, 17(1963), s. 47; Vatin-Veinstein, *Le Séraîl ébranlé Essai sur les morts*, s. 417-418.

⁶⁰ II. Mehmed ve II. Bayezid'in cenaze alayındaki okçular yaylarını kırmışlardır. Şehzade Ahmed'in oğlu Süleyman'ın cenaze merasiminde kırılan yaylar tabutun üzerine konulmuştur. 1595 yılında I. Süleyman'ın türbesini ziyaret eden Wratisslaw von Motrowitz sultanın sandukasının yanında bir yay ve tirkeş ile işli bir kılıç görmüştür. Bk. Tekindağ, a.g.m., s. 46-47; Vatin-Veinstein, *Le Séraîl ébranlé Essai sur les morts*, s. 423-424; Vatin-Veinstein, "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri", s. 280-281.

⁶¹ Bu tür yas gösterileri diğer Türk devletleri ve topluluklarında da tespit edilmektedir. Bk. Buharalı, a.g.m., s. 149-159; Görkem, a.g.m., s. 157-188.

⁶² Sultan ölümlerinin gizlenmesi hakkında bk. Ertuğ, a.g.e., s. 150-153.

⁶³ Osmanlı döneminde naaş için otağ kurulduğunu bildiğimiz ikinci örnek Şehzade Mustafa'dır. Şehzadenin ölümü babasının otağında gerçekleşmiş ölümün gizlenmesi gibi bir durum söz konusu olmadığı için naaş üzerine otağ kurulmuştur. Bk. Resim 3.

yapılması gereken Osmanlıca tabiriyle «techiz ve tekfin» yani gerektiği durumlarda tahnit, yıkama, kefenleme ve tabuta koyma gibi her türlü defin öncesi işlem, I. Selim ve I. Süleyman örneğinde olduğu gibi sultanın vefat ettiği otağda yapılmış ve ayrı bir ölü çadırı kurulmasına gerek duyulmamıştır.

Eğer sultan İstanbul veya yakınlarında ölmüş ise techiz ve tekfin Topkapı Sarayı'nda yapılmıştır. 17. yüzyılın sonlarına kadar techiz ve tekfinin haremde yapıldığı dışında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Konumuz açısından üzerinde durulması gereken uygulama 17. yüzyılın sonlarından itibaren bilgi sahibi olduğumuz tekfinlerin Enderun Avlusu'nda kurulan çadırlarda gerçekleştirildiği durumdur. Dönem kaynaklarından alınan bilgilere göre II. Süleyman (öl. 1691), II. Mustafa (öl. 1703), III. Osman (1757) ve I. Abdülhamid'in (öl. 1789) tekfinleri Enderun avlusunda kurulan çerçe⁶⁴ veya sayebanlarda⁶⁵ yapılmıştır.

II. Süleyman'ın Topkapı Sarayı Enderun Avlusu'nun Kızlar Ağası Kapısı önüne kurulan çerçe içerisindeki tekfini hakkında Silâhdar Mehmed Ağa⁶⁶ tarafından bilgi verilmektedir:

“Pâdişah-ı mağfurun cenâzesi harem kapısı dâhilinde vaki' darü's-saâde ağası odası önünde kurulan çerçeye getirilüb gasline Şeyhülislâm memur iken pir ü alil olmağla İmam Ali Efendi gasledüb bostancılar imamı Hacı Şaban Efendi su koyub techiz ve tekfini tamam olduğunu arz eylediklerinde ata süvar ve alay köşküne nüzül ve ikinci namazın eda eyledikten sonra köşk dâhilinde tahtadan vaz' olunan musallaya inüb pâdişâh-ı mağfurun cenâzesin getürdiler. Ve İmam Ali Efendi hâzır olan âyan ve cemaat-i kesire ile namazın kulub arabaya tahmil eylediler ve penbe ile dört tarafın besleyüb kavi kolanlar ile sarub kokmamak için altına ve üstüne buz pareleri koydular”.

II. Mustafa'nın Topkapı Sarayı Enderun Avlusu'nda Ağalar Camii önündeki meydana kurulan çerçedeki tekfinini ise bizzat Silâhdar Mehmed Ağa⁶⁷ yaptırmıştır. Silâhdar kendi yaptırdığı tekfini şöyle anlatmaktadır:

“Padişah, silahdar olduğum için cenaze töreninin benim tarafımdan yönetilmesini istemişti. Ben de vezirleri ulema ve büyük rütbedeki memurları çağırttım. Bunlar saraya gelip Akağalar kapısı dışında toplandıkları sırada, cenazeyi Kuşhâne kapısından çıkartıp, İçoğlanları cami'i önündeki meydanlığa kurulan çerçeye getirttim. Vasiyeti üzerine ve Pâdişahın emri gereğince, Ayasofya şeyhi

⁶⁴ Hafif çadır anlamına gelen Farsça bir tabirdir. Çergelerin iki kubbeli bölümden oluşan bir çeşidi karargâhlarda otağ-ı hümayuna giden iki yolun ortasına kurulur ve sultan otağına giderken bu çerçenin içinden geçirdi. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 353.

⁶⁵ Büyük çadır anlamında kullanılan Farsça bir tabir olan sayeban gölgelik veya tente manalarında kullanılmaktadır. Bk. Pakalın, *a.g.e.*, c. III, s. 132-133.

⁶⁶ “Bk. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahtar Tarihi*, c. II, İstanbul 1928, s. 574.

⁶⁷ Bk. Silâhdar, *Nusretname*, c. II, s. 208-209.

İspirî damadı Mustafa Efendi, Ayasofya başımamı Gonça zade Mustafa Efendi, İmam-i Sultanî Seyyid Mustafa Efendi ve Saray kurrallarından Şeyh Mehmed Efendilerin yardımıyla yıkamp kefenlendi. Tabutuna üç sorguçlu mücevveze konulduktan sonra kaldırıldı”.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki 350 numaralı cülûs merasimlerine dair *Sadaret Defteri*’ndeki bilgiye göre III. Osman’ın tekfini Topkapı Sarayı Enderun Avlusu’nda kurulan bir sayeban içerisinde yapılmıştır⁶⁸.

“na’ş-ı gufran-nakş dahi bi-izn-i hümâyûn zülüffiyân kapusu kurbunda vâki’ kızlar kapusu ta’bir olunur kapudan ihrâc ve mermer sütunlar altında darb olunan sayebân derûnunda şehremîni ve yazıcı efendi ma’rifetleriyle gasle mübâşeret esnâsında feth-i hakâniden beru selâtîn-i Osmâniyye’den ve gerek şehzade-i cüvanbahtândan ‘âzîm-i şehrhâr-ı cinân olanların na’ş-ı gufran-nakşları mevzû’-ı tahta-i tenşüyî oldukta yeniçeriyân-ı dergâh-ı âli ocağı kullarından yeniçeri ağası ve sekbanbaşı ve kul kethüdâsı ağa kulları dahi gelip bir kerre dahi mübârek cemâl-i mağfîret-iştîmallerin müşâhede ile merasîm-i hukûk-ı bendegîyi icrâ sûretinde resm-i hakk-ı vedâ’ı edâ eylemeleri Saray-ı Hümâyûn’da öteden berü mer’î olan hâlâtan olmağla bu dahi Enderûn-ı Hümâyûn tarafından sudûr eden izn-i hümâyûn üzere mûmâileyhüm gelip müşâhede ve der-’akab ‘avdet eyledikten sonra gasle şürû’ olunmağla ba’de’l-hitâm kaldırılıp babüssa’âde semtinde mevzû’ musallâya isâl olunurken”

I. Abdülhamid’in tekfini ve defin merasimi ise hem Esad Efendi’nin *Teşrifat-ı Kadime*’sinde⁶⁹, hem de 350 numaralı *Sadaret Defteri*’nde⁷⁰ benzer şekilde anlatılmıştır. Defterlere göre I. Abdülhamid’in tekfini de Topkapı Sarayı Enderun Avlusu’nda kurulan bir sayeban içerisinde gerçekleştirilmiştir.

“Bu esnâda Zülüffiyân kapusu kurbunda vâk’i kapusundan merhum efendimizi ihrâc ve mermer sütunlar altında darb olunan sayebân derûnunda Yazıcı efendi marifetiyle gasle mübâşeretten mukaddem erkân-ı devlet cemal-i mağfîret iştîmallerin müşâhede ile merasîm-i hukuk-ı bendegîyi icra suretinde resm-i hakk-ı vedâ’ı edâ eylemeleri emr-i hümayuna muhtaçtır deyu kisedar-ı teşrifat, saâdetlü babû’s-saâde ağasına ifade ve ağay-ı müşarûniyleh dahi şevketlü efendimize istâzan eylediklerinde «teşrifat ne ise icra olunsun» deyu izin sadır olduğunu tefhim eylemeleriyle sayeban altında, vefat eyledikleri elbise ile şeyhulislâm efendi ve kaymakam paşa ve kaptan paşa ve sudur-ı-kiram ve defterdar ve reis-ül-küttâb ve ocak ağaları varub rüyet ve bâdeddua avdet eylediklerinde meşâyih-i selâtîn ve imâm-ı divânhâne-i saray-ı hümâyûn ve imam-ı şehriyârî efendiler mübâşeretiyle ve saâdetlü dârû’s-saâde ağası nezâretiyle gasle şürû’ olunmağla”

⁶⁸ Mehmed Es’ad Mehdi, *Sadaret Teşrifât Defteri*, haz. Üzeyir Yıldırım, ed. Abdülkadir Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007, s. 21-22 (<http://ekitap.kulturturez.gov.tr/belge/1-83610/mehmed-esad-medhi---sadaret-tesrifat-defteri.html>).

⁶⁹ Esat Efendi, *Teşrifat-ı kadime*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1287 (1870), s. 115-116.

⁷⁰ Mehmed Es’ad Mehdi, *a.g.e.*, s. 98-99.

Osmanlı sultanlarının 18. yüzyıldaki defin merasimleri D'Ohsson⁷¹ tarafından da ayrıntılı olarak anlatılmıştır. D'Ohsson'un verdiği bilgiye göre; harem ağaları tarafından harem kapısına kadar getirilen naaş bostancılar tarafından alınarak harem yanındaki revakların altına kurulan çadıra götürülmektedir. Burada görevliler tarafından naaş tetkik edilmektedir. Daha sonra saray hocaları tarafından su ve sabunla yıkanmakta ve kokular sürülerek defin için hazırlanmaktadır⁷².

Yukarıdaki anlatılardan tekfinlerinin çadırlarda yapılmasının ölen sultanın naaşının görülerek ölüm sebeplerinin saptanması gibi bir hukuksal süreçten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Uzunçarşılı⁷³ teşrifat defterlerinde belirtildiği gibi sultanın suikasta uğrayıp uğramadığının yeniçeri ocağı tarafından bilinmesinin bir kanun olması nedeniyle yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kul kethüdasının ölen sultanın cesedini elbisesiyle birlikte görmelerinden sonra tekfin edilerek defin işlemlerinin yapıldığını belirtmekte, D'Ohsson ise bu uygulamanın Sultan İbrahim'in öldürülmesinden sonra (öl. 1648) usul haline geldiğini ifade etmektedir⁷⁴.

Topkapı Sarayı Enderun Avlusu'nun revakları altında kurulan çerge veya sayebanlar biçimsel olarak ölü çadırı geleneğini hatırlatsa da bu çadırlarda sadece görevliler bulunmakta, çadır çevresinde yas gösterisi yapılmamakta ve bunlar sadece tekfin için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu çadırlar ile İslam öncesi defin uygulamalarındaki ölü çadırları arasında bir ilişki yoktur. İslam öncesi defin merasimlerinde ölü çadırının çevresinde yapılan yas gösterileri⁷⁵ Osmanlı döneminde ölüm haberinin duyurulması ile başlayıp defin merasimi sırasında devam etmektedir. Yas gösterilerinin bir parçası olan aş verilmesi, fakir fukaranın doyurulması ve sadaka dağıtılması gibi hayır işleri ise defin sonrasında mezar üzerine kurulan otağın çevresinde gerçekleşmektedir⁷⁶. Bu yönleri ile otağlar ile İslam öncesi defin merasimlerindeki ölü çadırları benzer özellikler göstermektedir.

Mezar üzerine kurulan otağların diğer bir işlevinin sultan mezarlarını görünür kılmak ve korumak olduğunu düşünmek gerekir. Aksi takdirde mezarlar her türlü taciz ve saldırıya açık olacaktır. Celâl-zâde⁷⁷ ve Selâniki'nin⁷⁸ verdiği bilgiler de otağlar için

⁷¹ 1740 yılında İstanbul'da doğan Ignatius Mouradgea D'Ohsson Ermeni asıllıdır. Babası İsveç vatan-daşlığına girmiş ve İsveç'in İzmir konsolosu olmuştur. D'Ohsson'un kendisi de İsveç'in İstanbul maslahat-güzarlığını yapmış ve 1807 yılında Paris'te ölmüştür. Bk. Kemal Beydilli, "Ignatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan) Ailesi hakkında kayıtlar, "Nizâm-ı Cedid'e Dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorlu-ğundaki Siyâsi Hayatı", *Tarih Dergisi*, 34 (1984), s. 247-314.

⁷² M. D'Ohsson, *Harem-i Humâyûn*, çev. Ayla Düz, İstanbul 1972, s. 21.

⁷³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁷⁴ M. D'Ohsson, *a.g.e.*, s. 21.

⁷⁵ Bk. Tryjarski, *a.g.e.*, s. 147-166.

⁷⁶ III. Murad'ın defin merasiminde ölenin ruhu için aş verilip hayır işleri yapılmıştır. Bk. Selâniki, *a.g.e.*, s. 457.

⁷⁷ Celâl-zâde, *a.g.e.*, s. 222, 453.

⁷⁸ Selâniki, *a.g.e.*, s. 457.

bekçiler tayin edilerek güvenliklerinin sağlandığını göstermektedir. Dolayısıyla mezar üzerine kurulan otağlar bir ritüel olmanın yanı sıra, türbeleri inşa edilene kadar sultan mezarlarını görünür kılmak ve korumak gibi bir işlevle de kullanılmışlardır. Daha sonra bu otağlar kaldırılacak ve yerlerine sultanların kalıcı türbeleri inşa edilecektir. Bu nedenle sultan mezarları üzerine kurulan otağları geçici türbeler olarak nitelemek uygun olacaktır.

Mezarı üzerine otağ kurulduğunu bildiğimiz sultanlar için yaptırılan türbelerin inşa tarihleri de bu hususu doğrulamaktadır. 1520'de vefat eden I. Selim'in türbesi 1522'de, 1566'da vefat eden I. Süleyman'ın türbesi 1568'den sonra, 1574 yılında vefat eden II. Selim'in türbesi 1576'da, 1595'de vefat eden III. Murad'ın türbesi 1600'de, 1603'de vefat eden III. Mehmed'in türbesi 1608/1609'da ve 1839'da vefat eden II. Mahmud'un türbesi ise 1840 yılında tamamlanmıştır⁷⁹. Bu nedenle ölümleri ile türbelerinin inşa tarihleri arasındaki zaman süresinde sultan mezarlarının görünür kılınması ve korunması için otağ kurulması bir ritüel olmanın yanı sıra bir gereklilik olarak da gözükmektedir.

Otağların yerlerine kalıcı türbelerin inşa edilmesi tamamen yeni sultanın takdirinde olmakla birlikte⁸⁰ bu işlemin de belirli bir ritüel içerisinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. I. Selim ve III. Murad'ın türbelerinin inşasıyla ilgili anlatılara göre kalıcı türbelerin inşası için otağ ve çevresinde gerçekleşen yas gösterileri ile Kur'an okunması ve diğer hayır işlerinin son bulması beklenmektedir.

Solak-zâde I. Selim'in cenaze merasimini anlatırken "...*kırk gün muhâfazadan sonra, hazret-i padişah peder-i saadet-intizâmıların merkadî civarında hukuk-ı ebeveti eda üzere bir dâli câmi'-i cennet makam ve imaret-i güzîn-i hayır-encam yapturdular*" şeklinde I. Selim'in defninden sonra otağ ve çevresindeki merasimlerin kırk gün kadar sürdüğünü, bu sürenin bitmesinden sonra içerisinde sultanın türbesinin de bulunduğu külliyeinin inşaatına başlandığı belirtilmektedir⁸¹.

Selaniki⁸² ise III. Murad'ın türbesinin inşasıyla ilgili olarak aşağıdaki bilgiyi vermektedir.

⁷⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 123, 167, 180, 190, 259.

⁸⁰ Defin merasiminin yapılması için cülus törenin beklenmesi bu bakımdan önemlidir. Örneğin II. Süleyman'ın defin yeri II. Ahmed tarafından belirlenmiştir. "*götürüb yollarda kimseyi incitmeyin Sultan Süleyman türbesinde defnetsinler diye tenbih buyurdular*". Bk. Silâhdar, *Sılahtar Tarihi*, s. 574.

⁸¹ İçerisinde sultanın türbesinin de yer aldığı külliye I. Süleyman tarafından sultanın ölümünden sonra inşa ettirilmiştir. Bk. Doğan Kuban, "Sultan Selim Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7(1994), s. 62-63.

⁸² Selâniki, *a.g.e.*, s. 424.

“Merhûm ve mağfûrun leh Sultân Murad Han’un kırkı tamâm olup, türbe-i şerîf binâsına mübâşeret olunduğudur.

Ve şehri-i cumâdelâhirenün altıncı gün merhûm ve mağfûrun leh Sultân Murad Han -tâbe serâhu- türbesine tilâyet-i Kur’ân-ı azîm eyleyen bekciler eyyâm-ı erba’ini tamâm idüp, rûh-ı pür-futûhları için aşlar pişüp, fukarâ vü mesâkin it’âm olunup, ma’hûd olan ca’izeleri virilüp sa’ir hasenât ve tasaddukât tevzi’ olunduktan sonra du’a ve senâlar ile ihtitâm eylediler ve ser-mi’mârân ve mühendisân-ı devrân Davud Ağa türbe-i şerîfun resmini şeş-kûşe üzre ta’yîn eyleyüp, binası için esbâb u edevât ihzâr eyleyüp, temeli birağılıp, binâsına şurû’ olundu. Fi’t-târîhi’l mezbûr.”

Yukarıda metinlerden de görüleceği gibi türbe inşaatlarının başlayabilmesi için en az kırk gün kadar beklenmesi gerekmektedir. Kuşkusuz bu süre matematiksel⁸³ bir hesaptan çok sembolik bir değere sahiptir. Anadolu’da kırkı çıkmak tabirinin gerek ölüler, gerekse de yeni doğmuş bebekler için yaygın olarak kullanılması, o gün mevlit veya yasin okutulması, hatim indirilmesi, yemek verilmesi ve helva dağıtılması gibi gelenekler dikkate alındığında bu sürenin önemi daha anlaşılır bir hale gelmektedir⁸⁴.

Yukarıda bahsedilenler dışındaki Osmanlı sultanlarının mezarları üzerine otağ kurulup kurulmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu sultanların ölüm tarihleri, defin yerleri ve türbelerinin inşa tarihleri mezarları üzerine otağ kurulup kurulmadığı hakkında fikir edinmemize olanak sağlayacak niteliktedir. Bu hususlar değerlendirildiğinde Osman Gazi (öl. 1324)⁸⁵, I. Murad (öl. 1389)⁸⁶, I. Bayezid (öl.

⁸³ Vatın ve Veinstein’in Selânikî’nin III. Murad’ın türbesinin inşasıyla ilgili olarak verdiği tarihle (*cumâdelâhirenün altıncı günü*), sultanın defin tarihi arasındaki sürenin metinde belirtildiğinin aksine kırk gün olmadığını tespit etmiştir Bk. “II. Mehmed’den I. Ahmed’e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri”, s. 289.

⁸⁴ Bk. Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, s. 78-79; Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2000, s. 265-273.

⁸⁵ Osman Gazi’nin 1324 yılında öldüğü kabul edilmektedir. Âşık Paşazade Osman Gazi’nin oğlu Orhan’a defniyle ilgili olarak “*Oğul Orhan! Ben öldüğüm zaman beni Bursa’daki o Gümüşlü kubbenin altına koyacaksın*” şeklindeki vasiyetini nakleder. Anlaşıldığı kadarıyla Osman Gazi 1324 yılında vefat ettiğinde geçici olarak Söğüt’te defnedilmiş, 1326’da Bursa’nın fethinden sonra vasiyeti gereği naaşı eski bir Bizans manastırın olan Gümüşlü Kubbe’ye nakledilmiştir. Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osman*’da yer alan bilgi de bu yöndedir. Anonim yazar “*Osman vasiyet üdi kim “Beni Bursa’da gümüş kubbe altına kon” dedi. Anma ba’zular diler: “Söğütçük’de defin itdiler*” şeklinde hem Osman Gazi’nin vasiyeti, hem de ilk defin yeri hakkında bilgi vermiştir. Bk. Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 87-88; Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (Neş. F. Giese, Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 15; Halil İnalçık, “Osman I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 451. Osmanlı kaynaklarında Gümüşlü Kubbe adıyla geçen yapı Bursa Aziz Yahya (Hagios Ioannes) Manastır’dır. Bk. V. Macit Tekinalp, “Remodelling The Monastery of Hagios Ioannes In Prousa Ad Olympum (Modern Bursa, Türkiye)”, *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaja- The State Hermitage Papers*, 53(2010), s. 162-177.

⁸⁶ Kosova savaşı sırasında şehit olan sultanın naaşı Bursa’ya getirilmiş ve yaptırıldığı külliyyenin yakınında hazırlanan mezara defnedilmiş, türbesi ise oğlu I. Bayezid tarafından ölümünden sonra yaptırılmıştır. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 278-281.

1402)⁸⁷, II. Murad (öl. 1451)⁸⁸, II. Mehmed (öl. 1481)⁸⁹, II. Bayezid (öl. 1512)⁹⁰ ve I. Ahmed'in (öl. 1617)⁹¹ türbeleri oğulları tarafından ölümlerinden sonra inşa ettirildiği için görünür kılınmaları ve korunmaları amacıyla mezarları üzerine otağ kurulması muhtemel diğer sultanlardır.

Orhan Gazi (öl. 1362)⁹², I. Mehmed (öl. 1421)⁹³, II. Osman (öl. 1622)⁹⁴, I. Mustafa (öl. 1639)⁹⁵, IV. Murad (öl. 1640)⁹⁶, İbrahim (öl. 1648)⁹⁷, II. Süleyman (öl. 1691)⁹⁸, IV. Mehmed (öl. 1693)⁹⁹, II. Ahmed (öl. 1695)¹⁰⁰, II. Mustafa (öl. 1703)¹⁰¹, III. Ahmed

⁸⁷ Akşehir'de vefat eden sultanın Bursa'ya gönderilen naaşı 1403/1404 yılında zaviyesinin yakınına defnedilmiş, türbesi oğlu Süleyman Çelebi tarafından 1406 yılında inşa ettirilmiştir. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 55.

⁸⁸ Bursa'da defnedilmiştir. Türbesinin oğlu II. Mehmed tarafından ölümünden sonra yaptırıldığı kabul edilmektedir. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 81.

⁸⁹ İstanbul'da vefat etmiş ve inşa ettirdiği külliye duvarı önündeki bahçeye defnedilmiştir. Sultanın 1766 depreminde yıkıldığı bilinen türbesi oğlu II. Bayezid tarafından inşa ettirilmiştir. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 225.

⁹⁰ Çorlu'da vefat eden sultanın naaşı İstanbul'a getirilmiş ve inşa ettirdiği caminin kible tarafında defnedilmiştir. Sultanın türbesi oğlu I. Selim tarafından 1513 yılı sonlarına doğru yaptırılmıştır. Bk. M. C. Şahabeddin Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, 24(1970), s. 1-16; Önkal, *a.g.e.*, s. 112.

⁹¹ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı inşa ettirdiği külliye kuzeydoğusuna defnedilmiş, türbesi oğlu II. Osman tarafından 1619 yılında yaptırılmıştır. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 198.

⁹² Bursa'da vefat etmiş ve babasının gömüldüğü manastıra defnedilmiştir. Bk. Halil İnalçık, "Orhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 383; V. Macit Tekinalp, *a.g.e.*, s. 166-169.

⁹³ Edirne'de vefat etmiş, naaşı Bursa'ya nakledilerek inşa edilmekte olan türbesine defnedilmiştir. Sultanın türbesinin oğlu II. Murad tarafından tamamlatıldığı kabul edilmektedir. Ancak Münecimbaşı gibi bazı tarihçilerin sultanın naaşının hazır olan türbelerine defnedildiğini ifade etmeleri defin sırasında türbenin tam olarak bitirilmese de varlığını göstermektedir. Bk. Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, yay. Ahmet Ağrakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 182-183; Önkal, *a.g.e.*, s. 64.

⁹⁴ İstanbul'da çıkan bir isyanda Yedikule'de boğularak öldürülmüş ve naaşı babası I. Ahmed'in türbesine defnedilmiştir. Bk. Feridun Emecen "Osman II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 455.

⁹⁵ İstanbul'da vefat etmiş, naaşı Ayasofya camii çevrildikten sonra kandil yağlarının depolandığı ambar olarak kullanılan eski vaftizhane binası türbeye dönüştürülerek defnedilmiştir. Bk. Semavi Eyice, "Mustafa I-Sultan İbrahim Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5 (1994), s. 543-545.

⁹⁶ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı I. Ahmed Türbesi'ne defnedilmiştir. Bk. Ziya Yılmaz, "Murad IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 182.

⁹⁷ İstanbul'da idam edilerek naaşı kendi adıyla anılacak olan I. Mustafa Türbesi'ne defnedilmiştir. Bk. Eyice, "Mustafa I-Sultan İbrahim Türbesi", s. 543-545.

⁹⁸ Edirne'de vefat eden sultanın naaşı İstanbul'a getirilerek I. Süleyman Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Silâhdar, *Silahtar Tarihi*, c. II, s. 574.

⁹⁹ Edirne'de vefat eden sultanın naaşı İstanbul'a getirilmiş ve annesi Hatice Turhan Valide Sultan'ın türbesinde defnedilmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28(2003), s. 417.

¹⁰⁰ Edirne'de vefat eden sultanın naaşı İstanbul'a getirilerek I. Süleyman Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Silâhdar, *Nusretname*, c. I, s. 3-4.

¹⁰¹ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 279.

(öl. 1736)¹⁰², I. Mahmud (öl. 1754)¹⁰³, III Osman (öl. 1757)¹⁰⁴, III. Mustafa (öl. 1774)¹⁰⁵, I. Abdülhamid (öl. 1789)¹⁰⁶, III. Selim (öl. 1808)¹⁰⁷, IV. Mustafa (öl. 1808)¹⁰⁸, I. Abdülmecid (öl. 1861)¹⁰⁹, I. Abdülaziz (öl. 1876)¹¹⁰, V. Murad (öl. 1904)¹¹¹, II. Abdülhamid (öl. 1918)¹¹², V. Mehmed Reşad (öl. 1918)¹¹³ ve VI. Mehmed Vahidettin'in (öl. 1926)¹¹⁴ naaşları ise bir bina veya türbeye defnedilmiştir. Bu nedenle muhtemeldir ki mezarları üzerine otağ kurulmasına gerek duyulmamıştır.

Bu çerçevede mezarı üzerine otağ kurulan ilk sultan olarak 1324 yılında ölen Osman Gazi'yi kabul etmek gerekir. Mezarı üzerine otağ kurulduğunu bildiğimiz son sultan ise 1839 yılında ölen II. Mahmud'dur. Bu tarihten sonra ölen sultanların mevcut türbelere defnedilmeleri nedeniyle naaşları üzerine otağ kurulmasını gerektirecek bir durum yoktur.

Mezar üzerine kurulan otağların Osmanlı dönemindeki ikonografisi de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Osmanlı kaynaklarında üzerine otağ kurulan I. Selim'in mezarı ile ilgili olarak "*utâk-ı rahmet-menzil kurlub, tilâvet-i Kur'ân-ı 'azim*

¹⁰² İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Münir Aktepe, "Ahmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2(1989), s. 37.

¹⁰³ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27(2003), s. 351.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5(1994), s. 509.

¹⁰⁴ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Fikret Sarıcaoğlu, "Osman III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 458.

¹⁰⁵ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Laleli'de 1763 yılında inşa ettirdiği türbesine defnedilmiştir. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 220-224.

¹⁰⁶ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Bahçekapı'da 1780 yılında inşa ettirdiği türbesine defnedilmiştir. Bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 231-236.

¹⁰⁷ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı babası III. Mustafa'nın Laleli'deki türbesine defnedilmiştir. Bk. Kemal Beydilli, "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36(2009), s. 420-425.

¹⁰⁸ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı babası I. Abdülhamid'in türbesine defnedilmiştir. Bk. Kemal Beydilli, "Mustafa IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 284.

¹⁰⁹ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı, I. Selim Türbesi'nin yanında daha önce şehzadeleri için inşa ettirdiği türbeye defnedilmiştir. Bk. Cevdet Pasa, *Tezâkir, 13-20*, yay. Cavit Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 140-142; Önkal, *a.g.e.*, s. 262-264; Servet Yanatma, *a.g.t.*, s. 18-26.

¹¹⁰ İstanbul'da intihar eden sultanın naaşı Divanyolu'ndaki II. Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir. Bk. Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Azîz; Hususî, Siyasî Hayatı, Devri ve Ölümü*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1949, s. 140; Eldem, *a.g.e.*, s. 192-193; Yanatma, *a.g.t.*, s. 26-36. Türbesi için bk. Önkal, *a.g.e.*, s. 258.

¹¹¹ İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı 19. yüzyılın başlarında Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne ek olarak inşa edilen Cedit Havatın Türbesi'nde defnedilmiştir. Bk. Cevdet Küçük, "Murad V", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 185.

¹¹² İstanbul'da vefat eden sultanın naaşı Divanyolu'ndaki II. Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir. Bk. Ahmet Refik, "Sultan Abdülhamid'in Na'şı Önünde," *Tarih Dünyası*, 1(1950), s. 95-99; Yanatma, *a.g.t.*, s. 52-72.

¹¹³ İstanbul'da vefat etmiş naaşı sağken 1913-1914 yılında inşa ettirdiği türbesine defnedilmiştir. Bk. Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtrâtı-Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, haz. Osman Selahaddin Osmanoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 79-82; Önkal, *a.g.e.*, 282-287.

¹¹⁴ San Remo'da vefat eden sultanın naaşı Şam'da Süleymaniye Külliyesi avlusuna defnedilmiştir. Bk. Necdet Sakaoğlu, "Mehmed VI (Vahideddin)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5(1994), s. 354.

için *hâfızlar ve hârisler ta'yîn olunub, makâm-ı behişt-berîn zuhur eyledi*"¹¹⁵ ve III. Murad'ın mezarıyla ilgili olarak ise "*üstüne otak-ı gerdûn-kıyâm kurup, hâzır olan fukarâ'-i enâmı it'âm ve hatemât-ı kelâm-ı Melik-i Alâm itmekle, rûh-ı pür-fütûhlarını vâsıl-ı nesîm-i dârü's-selâm eylediler*"¹¹⁶ şeklinde cennet benzetmesi yapılmıştır.

Bu anlatımlarda otağ kurularak oluşturulan mekâna cennet benzetmesi yapılsa da cennet imgesinin otağla düşürülen gölgeyle ilişkili olduğuna dair bir veri yoktur. Bu nedenle bazı tarihçiler tarafından veya türbe kitabelerinde sultan türbelerine yapılan cennet benzetmesini otağ veya bina ile düşürülen gölgeden çok oluşturulan mekânın güzelliği ile ilişkilendirmek gerekir. Örneğin Şehzade Mustafa Türbesi kitabesinde geçen "*Şah Selim han bin Süleyman emredüb, Oldu hoş bu revza cennetnuma*"¹¹⁷ ve II. Selim Türbesi kitabesinde geçen "*Yaptular bir türbe-i cennet misal, Dense lâyük kasr-ı Firdevs-i berîn*"¹¹⁸ şeklindeki ifadeler de cennet benzetmesinin otağ veya bina ile düşürülen gölgeden çok oluşturulan mekânın güzelliği ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Kaldı ki güzelliğini belirtmek için cennet benzetmesi yapılması, Anadolu'da yaygın bir ifade biçimidir.

Mezar üzerine kurulan otağların ikonografisi bağlamında Nusretnâme'de geçen ifadeleri de dikkate almak gerekir. Silâhdar'ın¹¹⁹ ifadesine göre II. Mustafa askerlerin maneviyatını yükseltmek ve onları savaşa teşvik için bazı beylerin cenazelerini kendi otağı içinde hazırlattığı kabirlere defnettirmiştir. Dolayısıyla mezar üzerine kurulan otağlar sultani bir imge, bir itibar ve yüceltme unsuru olarak da değerlendirilmelidir. I. Süleyman'nın Şehzade Mustafa'nın naaşı üzerine, Uyvar seferinde ise şehit mezarları üzerine otağ kurulmasını da otağın sağladığı prestij ile ilişkilendirmek gerekir. Kaynaklarda sultanlar ve şehitler dışında naaş veya mezar üzerine otağ kurulduğuna dair bilgi bulunmaması da otağların sultani bir imge, bir itibar ve yüceltme unsuru olduğunu doğrulamaktadır.

Sonuç olarak; Türklerin İslam öncesi defin merasimlerinde önemli bir yeri olan ve İslamiyetin kabulünden sonra da sürdürülen naaş üzerine otağ kurma geleneği, Osmanlı dönemindeki yeni sosyal şartlar gereğince değişime uğrayarak yerini mezar üzerine kurulan otağlara bırakmıştır. Bu otağlar Osmanlılar tarafından sultani bir imge, bir itibar ve yüceltme unsuru olmasının yanı sıra, sultan mezarlarını görünür kılmak ve korumak gibi bir işlevle de kullanılmış, böylece kökleri yüzyıllar öncesine değin giden bir gelenek mevcut koşullar içerisinde yeniden şekillenerek varlığını uzun yıllar devam ettirmiştir.

¹¹⁵ Celalzade, *a.g.e.*, s. 222.

¹¹⁶ Hasan Bey-zâde , *a.g.e.*, s. 805-807.

¹¹⁷ Önkal, *a.g.e.*, s. 161.

¹¹⁸ Önkal, *a.g.e.*, s. 167.

¹¹⁹ Silâhdar, *Nusretname*, s. 95.

KAYNAKLAR

- Ahmet Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Tarihi*, c. 6-7-8, haz. Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Refik, "Sultan Abdülhamid'in Na'sı Önünde," *Tarih Dünyası*, 1(1950), s. 95-99.
- Aktepe, Münir, "Ahmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2(1989), s. 34-38.
- Akyıldız, Ali, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 4(2001), s. 49-84.
- Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtrâtı-Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, haz. Osman Selahaddin Osmanoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, neş. F. Giese, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Atıl, Esin, *The Age of Süleyman the Magnificent*, National Gallery of Art, Washington 1987.
- Aybakan, Bilal, "Şâfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38(2010), s. 223-233.
- Azarpay, Guitty, *Sogdian Painting the Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Pres, London 1981.
- Bağcı, Serpil, "İslam Toplularında Matemi Simgeleyen Renkler: Mavi, Mor ve Siyah", *Cimetières et traditions funéraires dans le monde islamique İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, c. II, ed. Jean-Louis Bacqué-Aksel Tibet Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996, s. 163-168.
- Bağcı, Serpil, Filiz Çağman-Günsel Renda ve Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, ed. Serpil Bağcı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 1 (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- Beydilli, Kemal, "Ignatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan) Ailesi hakkında kayıtlar, "Nizâm-ı Cedid'e Dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyâsi Hayatı", *Tarih Dergisi*, 34 (1984), s. 247-314.
- , "Mustafa IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 283-285.
- , "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36(2009), s. 420-425.
- Buharalı, Eşref, "Türklerde Matem Alâmetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 65(1990), s. 149-159.
- Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.
- Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13-20, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

- Çakan, İsmail-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1(1988), s. 76-78.
- Çeşmeli, İbrahim, "Sogdlularda Cenaze Töreni ve Cennete Yükseliş Sahneleri", *Mimarlık ve Dekorasyon*, 178 (2008), s. 88-94.
- Çoruhlu, Yaşar, "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, 18-20 Aralık 1998, AKSM-İstanbul*, İstanbul 1999, s. 47-63.
- Danesvari, Abbas, *Medieval Tomb Towers of Iran an Iconographical Study*, Mazdâ Publishers, Lexington, 1986.
- Diyarbakirli Nejat, Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri", *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan*, 28/1-2(1992), s. 53-62.
- D'Ohsson, I. M., *Haremi-i Humâyûn*, çev. Ayla Düç, İstanbul 1972.
- Eldem, Edhem, *İstanbul'da Ölüm: Osmanlı İslam Kültüründe Ölüm ve Ritielleri*, Osmanlı Bankası Arşive ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2005.
- Emecen, Feridun, "Osman II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33 (2007), s. 453-456.
- Ertuğ, Zeynep Tarım, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülüs ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Evlıya Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli, *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Eyice, Semavi, "Hudâvendigar Meşhedı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18(1998), s. 295-296.
- , "Mustafa ı-Sultan İbrâhim Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5 (1994), s. 543-545.
- Fatih Devri Kaynaklarından Düstürnâme-i Enverı, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1456)*, haz. Necdet Öztürk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa, *Silâhdar Tarihi*, c. II, İstanbul 1928.
- , *Nusretnâme*, c. I-II, sad. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1962.
- Görkem, İsmail, "Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 77(1992), s. 158-166.
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, c. III, haz. Şevki Nezihı Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- İbni Tagrıberdi, *En-Nucüm'uz-Zâhıre (Parıldayan Yıldızlar)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- İnalçık, Halil, "Orhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 375-386.
- , "Osman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 443-453.

- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.
- Jordanes, *Romana et Getica. Monumenta Germaniae Historica: Auctores Antiquissimi*, Ed. Theodor Mommsen, Berlin 1882.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2(1989), s. 75-80.
- , "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10(1994), s. 160-167.
- Karaman, Hayreddin, "Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenepleri*, c. I, ed. Jean-Louis Bacqué-Aksel Tibet, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 3-15.
- Köprülü, Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- Kuban, Doğan, "Sultan Selim Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7(1994), s. 62-63.
- Küçük, Cevdet, "Murad V", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 183-185.
- Kütükoğlu, Bekir, "Süleyman II", *İslam Ansiklopedisi*, 11(1993), s. 155-170.
- Mangho-un Niuça Tobça'an (Yüan-Ch'ao Pi-shi), *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Mehmed Neşri, *Kütâb-ı Cihan-numâ Neşri Tarihi*, c. I, yay. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Moltke, Helmuth von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, yay. Ahmet Ağrakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Naîmâ, Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, c. II, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Önkal, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Örnek, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1979.
- Özcan, Abdülkadir, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27(2003), s. 348-352.
- , "Mahmed IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28(2003), s. 414-418.
- , "Mustafa II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 275-280.
- Özel, Ahmet, "Ali el-Kâri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2(1989), s. 403-405.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- Perin, Hélène, "Kazaklarda ve Kırgızlarda Kara Üi Yurdu ve Yas Tutma (Çağdaş Etnografya Verilerine Göre)", *Osmanlılar ve Ölüm*, yay. haz. G. Veinstein, çev. Ela Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 75-92.

- Piyadeoğlu, Cihan, "Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri ve Taziye Merasimleri" *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3(2012), s. 29-41.
- Raghep, Youssef, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", *Cimetières et Traditions Funéraires dans le Monde Islamique İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, c. I, ed. Jean-Louis Bacqué-Aksel Tibet, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 17-23.
- Rosedale, H. G., *Queen Elizabeth and the Levant Company: A Diplomatic and Literary Episode of the Establishment of Our Trade with Turkey*, Oxford University Press, London 1904.
- Roux, Jean-Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, c. 3, müt. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987.
- Sakaoğlu, Necdet, "Abdülaziz", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1(1993), s. 22-26.
- , "Mehmed VI (Vahideddin)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5(1994), s. 349-354.
- Sarcaoğlu, Fikret, "Osman III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33(2007), s. 456-459.
- Schimmel, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2000.
- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989.
- Seyid, Lokman, *Hünernâme, Cild-i sâni*, İstanbul 1589, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1524.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297 (1880).
- Stephan, Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, c. I, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Şehsuvaroglu, Haluk Y., *Sultan Aziz; Hususî, Siyasî Hayatı, Devri ve Ölümü*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1949.
- Taşoğlu, Ahmet, *Göktürkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Tekinalp, V. Macit, "Remodelling The Monastery of Hagios Ioannes in Prousa Ad Olympum (Modern Bursa, Türkiye)" *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaja-The State Hermitage Papers*, 53 (2010), s. 62-177.
- Tekindağ, Şahabeddin, "Bayezid'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, 24(1970), s. 1-16.
- , "Padişahlar İçin Tertiplenen Türk Usulü Cenaze", *Türk Kültürü*, 17(1963), s. 46-47.
- Tryjarski, Edward, *Türkler ve Ölüm*, çev. Hafize Er, Pinhan Yayınları, İstanbul 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Vatin, Nicolas-veinstein, Gilles, "Les obsèques des sultans ottomans de Mehmed II à Ahmed I (1481-1616)", *Les Ottomans et la mort: permanences et mutations*, ed. Gilles Veinstein, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln 1996, s. 207-244.

- , “II. Mehmed’in Ölümü (1481)”, *Osmanlılar ve Ölüm*, yay. haz. Gilles Veinstein, çev. Ela Gültekin, İstanbul 2007, s. 227-251.
- , II. Mehmed’den I. Ahmed’e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri (181-1616)”, *Osmanlılar ve Ölüm*, yay. haz. Gilles Veinstein, çev. Ela Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 253-298.
- , *Le Sérail ébranlé Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans (XIV-XIXe siècle)*, Fayard, Paris 2003.
- Yanatma, Servet, “The Deaths and Funeral Ceremonies of Ottoman Sultans (From Sultan Mahmud II to Sultan Vahideddin)”, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Lisansüstü Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Yazar, Turgay, “Çadır-Bark-Türbe”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, 18-20 Aralık 1998, AKSM-İstanbul*, İstanbul 1999, s. 418-431.
- Yılmaz, Ziya, “Murad IV”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31(2006), s. 177-182.
- Zeynü’l-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Lâtifi’z-Zebihî, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, cilt 4, müt. ve şar. Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980.

E - KAYNAKÇA

- Mehmed Es’ad Mehdî, *Sadaret Teşrifât Defteri*, haz. Üzeyir Yıldırım, ed. Abdülkadir Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83610/mehmed-esad-medhi---sadaret-tesrifat-defteri.html>
- Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meâli (Diyanet İşleri Başkanlığı)
<http://www.diyanet.gov.tr/kuran/default.asp?mnct=36>